

بسم الله الرحمن الرحيم

نقش مادر در تربیت نوجوانان منتظر

مهديه دهقانی^۱

چکیده

نقش مادری در اسلام از این جهت پررنگ است که ذات، شخصیت و ایمان فرد به دست مادر ساخته می‌شود؛ از این رو مادران در تمامی مراحل زندگی فرزندان نقش پررنگی در تربیت آنان دارند حتی این نقش به زمان قبل از تولد باز می‌گردد؛ از این رو مقاله پیش‌رو با موضوع بررسی نقش مادر در تربیت نوجوانان منتظر است که نویسنده تلاش نموده تا با استفاده از آیات، روایات و دیدگاه صاحب‌نظران به این موضوع بپردازد. ابتدا به جایگاه و نقش مادران در قرآن اشاره شده و سپس، نقش مادر در تربیت نوجوان منتظر بیان شده است. مادران می‌توانند با انتقال تجربیات به نوجوانان و فرصت دادن به آنان، معرفی امام زمان و توسل به ایشان، مسئولیت دادن به آنان و ارتقاء سطح علمی و آشنایی با قرآن و احکام اسلامی تلاش نمایند تا فرزندی آماده، شجاع، بصیر، امیدوار و خودباور توأم با معنویت پرورش دهند. روش تحقیق در این نوشتار به شکل نقلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای (دستی و رایانه) و روش پردازش اطلاعات تحقیق، توصیفی و تحلیلی است.

کلید واژه: انتظار، تربیت، نقش، نوجوان

^۱ - سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها)، شهرستان شازند شهر آستانه

مقدمه

بهترین اعمال امت پیامبر (صلی الله علیه و آله) انتظار فرج است و برای تربیت نسلی که بتواند بهترین اعمال را در آخرالزمان انجام دهد، لازم است والدین و به ویژه مادران نقش اساسی را برعهده گیرند، بنابراین برای تربیت نسل نوجوان و منتظر باید تلاش مضاعف نمود و از طرق مختلف و با استفاده از دستورات دینی به ویژه قرآن و روایات و سخنان اندیشمندان اسلامی، گام‌های اساسی برداشته شود. فلسفه‌ی انتظار در مفهوم کلی و غایی خود، یعنی امیدواری نسبت به حکومت صالحان در دنیا و تحقق وعده‌ی الهی، در چنین دورانی، اداره امور مادی و معنوی و همچنین پاسخگویی مناسب به نیازهای گوناگون بشر بر جامعه‌ی بشری حکمفرما خواهد شد. لذا نقش مادر در تربیت نوجوانان منتظر، نقشی تاثیرگذار است که می‌تواند نوجوانان را در طریق حق و رسیدن به مدینه فاضله و یا همان برپایی تمدن بزرگ اسلامی، ثابت‌قدم نگه دارد.

اهمیت پرداختن به موضوع تربیت نوجوان منتظر به این دلیل است که آینده‌ی کشور و جامعه در دستان این نوجوانان خواهد بود و تربیت صحیح این نسل در پیشبرد اهداف اسلام و ایران، بسیار برجسته و قابل تامل است، زیرا نوجوانان به دلیل ذهن خلاق و جستجوگر و روحیات تنوع‌طلبانه، نیازمند راهنمایی و تربیت هستند. بنابراین ضرورت دارد تا ابتدا نوجوان را شناخت، سپس خواسته‌های او را دانست و ضمن دادن پاسخ صحیح به دغدغه‌ها و سوالات وی، در جهت تربیت این نسل تلاش مضاعف نمود. حال این سوال مطرح است که نقش مادر در تربیت نوجوان منتظر چیست؟ و چگونه می‌توان به این هدف دست یافت؟

در مورد نقش مادر در تربیت نوجوانان منتظر تاکنون کتب و مقالات بسیاری به چاپ رسیده است که در اینجا به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از این تالیفات اشاره می‌شود: مقاله «نقش مادر در تربیت فرزند منتظر، زهرا شیخ پور، طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه فاطمه الزهراء (س)-دالاهو، ۱۴۰۱» و مقاله‌ی «رسالت زن در تربیت نسل منتظر، نویسنده: ساجده عبدالخانی، نشریه پژوهش‌های معنوی، ۱۳۹۶» و مقاله‌ی «مروری بر نقش مادران در تربیت نسل منتظر، سید حسن حسینی‌پور اردکانی، نشریه مطالعات معنوی، ۱۳۹۷» مزیت و نوآوری مقاله‌ی حاضر نسبت به مقالات نمونه که ذکر شده است در رعایت الویت‌ها و نکات مهم برای تربیت نسل منتظر که قابلیت اجرایی برای والدین و به ویژه مادران دارد. ضمناً در این تحقیق به نقش و شان مادران از دیدگاه قرآن نیز اشاره شده است.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد

۱-۱- مفهوم انتظار

تعریف لغوی:

انتظار در لغت به معنای «چشم به راه بودن و نگران بودن است»^۱ «از نظر روان شناسی، کیفیتی روحی است که سبب پیدایش حالت آمادگی است برای آنچه انتظار می‌رود و نقطه مقابل آن یاس و ناامیدی است»^۲

«انتظار. چشم داشتن. ترقب و توقع. چیزی را چشم داشتن. ارتقاب. توقع. تربص. ترقب. درنگ کردن. مکث. نگرانی و چشم داشتگی و امیدواری. چشم داشت. چشم داشتگی. نگرانی. ترقب. ترصد. چشم براهی. چشم درراهی»^۳

تعریف اصطلاحی:

«انتظار از نظر اصطلاحی به معنای «اعتقاد به این است که فرجام تاریخ با عدالت و سعادت جهانی رقم خواهد خورد»^۴

شهید مطهری معتقد است: «انتظار فرج یعنی چشم به راه بودن، همراه با امید و بسترسازی برای پیروزی نهایی حق بر باطل، گسترش جهانی صلح، عدالت و ایمان اسلامی و استقرار دولت حق در سراسر گیتی به دست حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه) می‌باشد»^۵

در این تحقیق منظور از انتظار، همان توقع داشتن و یا خواسته‌ی یک یا چند فرد است.

۱ - معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۳۶۴.

۲ - موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۱۸.

۳ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۳، ص ۲۲۷۶.

۴ - موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۱۸.

۵ - مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ج ۱، ص ۱۴.

۱-۲- مفهوم تربیت

تعریف لغوی:

«تربیت به معنی: ۱ - پروردن . ۲ - ادب و اخلاق را به کسی آموختن»^۱

«تربیت در لغت از ریشه «رَبَّو» وبه معنای افزودن و رشد و نمو آمده است»^۲ «علمای علم لغت ، «رب» را نیز ریشه تربیت می دانند و در برخی موارد معنای متفاوتی برای آن برشمرده اند . تربیت به معنی پرورش است ، یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالتی دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تمام و کمال آن برسد»^۳

تعریف اصطلاحی:

در اصطلاح نیز تعاریف مختلفی برای این واژه آمده است : «تربیت به معنای انتقال اطلاعات، تجارب، معلومات مهارت‌ها و باورهای فرهنگی به نسل‌های دیگر است»^۴ در تعریفی دیگر آمده است که «تربیت به معنای ایجاد کردن و یا فعلیت بخشیدن هر نوع کمالی در انسان است و مطلوبیت و ارزش داشته باشد»^۵ بنابر این تربیت در اصطلاح عبارت است از «شکوفایی استعدادهای درونی انسان در حیطه‌های سه‌گانه ارتباطی او. تربیت عبارتست از فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل برای به فعالیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهای انسان در جهت مطلوب»^۶

۱-۳- مفهوم نقش

تعریف لغوی:

^۱ - معین، فرهنگ فارسی معین، ذیل جرف تاء، ج ۱، ص ۴۹۸.
^۲ - مصطفوی ، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ذیل واژه ربو.
^۳ - مهدیزاده، حسین، «کاوشی در ریشه‌ی قرآنی واژه‌ی تربیت» معرفت، ش ۵۹.
^۴ - شعاری نژاد، روانشناسی رشد، صص ۷۷-۷۸.
^۵ - ابراهیم زاده ، فلسفه تربیت، ص ۲۹.
^۶ - همان.

«نقش. نگاشتن. نگارش. نقش کردن. کندن نگین. نگار کردن. نگار کردن چیزی را به دو رنگ یا چند رنگ. و زینت کردن آن را. رنگ کردن چیزی به رنگی یا رنگهائی. تنقیش. معرب نگاشتن است. نشان و اثر گذاشتن در روی زمین، و این معنی اصلی کلمه است»^۱

تعریف اصطلاحی:

«نقش، نوعی رفتار اجتماعی است که فرد بر اساس الگوهای اجتماعی و فرهنگی گروه انجام می‌دهد. نقش تعیین کننده نحوه پاسخ گویی به انتظارات دیگران است و بر اساس پایگاه اجتماعی معین تعریف می‌شود. در یک گروه اجتماعی مثل خانواده، ممکن است هر یک از اعضا نقش‌های مختلفی از قبیل نقش پدری، همسری، فرزندی، برادری و خواهری داشته باشند»^۲

«نقش عنوان یا برجستگی است که با آن جایگاه و الگوهای رفتاری شخص در بین جامعه تعیین می‌گردد. نقش‌ها ممکن است توسط شرع، عرف و قانون تعیین گردند. در تعیین و تعریف نقش‌ها، توافق و تأیید جامعه ضروری است. آشنایی با نقش و تمرین نقش مراحل نقش پذیری هستند. مستحکم کردن زندگی اجتماعی و هماهنگی و نظم بخشیدن به عمل، از پیامدهای نقش در زندگی اجتماعی است. نقش‌هایی که از هنگام تولد با انسان همراه هستند و حذف آن ممکن نیست، نقش انتسابی نامیده می‌شوند. نقش‌هایی که شخص در طی زندگی اجتماعی برای خود برگزیده است و می‌تواند از پذیرش آن نقش‌ها انصراف دهد، نقش اکتسابی خوانده می‌شوند. عمل به نقش با خشنودی روانی همراه است در حالی که عدم ایفای درست نقش می‌تواند باعث اختلاف‌ها، ناسازگاری‌ها، کشمکش‌ها، دشمنی‌ها در زندگی اجتماعی شود»^۳

در علوم اجتماعی، نقش یا نقش‌هایی که فرد در جامعه بازی می‌کند، چه برای کمک به عملکرد نظام اجتماعی و چه به منزله وظیفه اجتماعی در قبال دیگران. ایفای نقش به روش‌هایی اطلاق می‌شود که کودک نقش بزرگ سالان را در بازی‌های کودکانه به خود می‌گیرد. هر فرد شماری از نقش‌ها را در جامعه بازی می‌کند؛ مثلاً یک زن ممکن است در یک زمان کارمند،

^۱ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۳، ص ۱۹۸۹۸

^۲ - بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، ص ۳۷۷

^۳ - رفیع پور، آناتومی جامعه یا سنه الله: مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی، ص ۱۷۹

دریافت الطاف او) امید و ایمان دارد، کاری شایسته انجام دهد. و هیچ کس را در عبادت پروردگارش شریک نسازد»^۱

استاد قرائتی در تفسیر این آیه معتقدند: «برای کار خدایی کردن، حتی امید به پاداش الهی کافی است گرچه یقین نباشد. فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا ... فَلْيَعْمَلْ، امید در انسان باید به صورت یک حالت دائمی و پیوسته باشد، نه لحظه‌ای. «فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا، امید بدون عمل، کارساز نیست»^۲

چنانچه امید در زندگی انسان وجود نداشته باشد، زندگی دچار اخلال شده و چرخ زندگی از حرکت می‌ایستد. «امید، موتور حرکت انسان است. امید به خداوند، ثواب اخروی و امید به عنایات الهی، از جمله فضایل اخلاقی است»^۳

در کتاب اخلاق در قرآن استاد مصباح یزدی آمده است: «امید، که از معرفت و شناخت نسبت به مبدأ و معاد حاصل می‌شود، اساس همه تلاش‌های مفید و پرثمر انسانی و نیز منشأ اصلاح امور در جامعه و رسیدن شخص به سعادت ابدی است، همان گونه که ناامیدی و قطع امید نسبت به خدا و روز قیامت منشأ فسادها و تبه کاری‌ها و منتهی شدن کار انسان به شقاوت ابدی است»^۴

شادابی و روحیه نوجوان بستگی به میزان امید و خودباوری اوست. «همین که انسان به آینده‌ای روشن امید داشته باشد، احساس نیکو و حالتی شاد به وی دست داده، باعث نشاط وی می‌شود و در او انگیزه کار و تلاش ایجاد شده، او را به فعالیت‌های صحیح زندگی وادار می‌کند»^۵

ط) ارتقاء معنویت

مهمترین عامل جهت تربیت نسل منتظر که بتواند در راه آرمان‌هایش قابت قدم بماند، ارتقاء معنویت است، زیرا هر انسانی برای باقی ماندن در انسانیت خود نیازمند معرفت و معنویت

^۱ - کشف، ۱۱۰.

^۲ - قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۵، ص ۲۳۷.

^۳ - سروش، آه سرد، ص ۱۰۷.

^۴ - مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۴۰۰.

^۵ - معتمدی، انسان و مرگ (درآمدی بر مرگ‌شناسی)، ص ۴۰.

است و این مسئله در دوران نوجوانی معنی و مصداق بیشتری پیدا می‌کند. نوجوان در این سن تشنه‌ی شنیدن معارف اسلامی و معنوی است و ایمان و معنویت نوعی بیمه و حصار محکم در مقابل حوادث و آسیب‌های اخلاقی و اجتماعی است و می‌تواند پاکدامنی نوجوان را حفظ کند، همچنانکه حضرت یوسف (علیه السلام) در مقابل وسوسه‌های شیطانی توانست سربلند بیرون آید. یاد خدا و تلاش برای تقرب به او، برنامه‌ای است که دل و جان انسان را به خود مشغول می‌سازد، زیرا ایمان و معنویت نوعی ایمنی ایجاد می‌کند که با هیچ چیز دیگر قابل قیاس نیست، علامه جوادی آملی در مورد معنویت و عبادت معتقد است: «این هدف، کلید رسیدن به هدف نهائی است. شناخت هر چه بیشتر خدا، نقش مهمی در قرب به او دارد. بدون شناخت خداوند تقرب به او امکان‌پذیر نیست»^۱

استاد قرائتی در این زمینه معتقد است: «ایمان، سبب جلب رحمت و هدایت ویژه الهی، در برابر مصیبت‌ها می‌گردد. خداوند، به مؤمنان مصیبت زده راه علاج و درمان یا تحمل و تکلیف و صبر را الهام می‌کند و کسی که به علم و اراده خداوند ایمان دارد، در برابر حوادث، صبر و توکل و امید را از دست نمی‌دهد»^۲

^۱ - جوادی آملی، مراحل اخلاق در قرآن، ج اول، ص ۳۴۱

^۲ - قرائتی، تفسیر نور، ج ۱۰، ص ۸۳

نتیجه گیری

در این مقاله که با عنوان «نقش مادر در تربیت نوجوانان منتظر» نگارش شده است، نتایج ذیل حاصل گردیده است:

بدون تردید مادران سازنده‌ی زیربنای اخلاقی و معنوی جامعه هستند و بیشترین تاثیر را بر افراد خانواده، به ویژه کودکان و نوجوانان دارند، این مادران هستند که باورهای دینی و اجتماعی را در ذهن نوجوان استوار می‌سازند و با مراقبت‌ها و راهنمایی‌های مداوم، به تربیت فرزندان مشغول هستند، از طرفی آشنایی با فلسفه‌ی انتظار و رسیدن به مدینه‌ی فاضله برای نوجوانان نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است که مادران در این زمینه جایگاه و نقش بسزایی را برعهده دارند. دوران نوجوانی فرصتی بسیار ارزشمند است که می‌توان بیشترین بهره را برد، انتقال تجربیات از مهمترین کارهایی است که در جهت تربیت نسل منتظر می‌توان انجام داد. اگر شناخت نوجوان نسبت به امام عصر (عجل الله تعالی فرجه) عمیق و توأم با بصیرت باشد، همیشه خود را در محضر او حس خواهد نمود. شناخت و معرفت امام زمان بر همگان واجب و لازم است

یکی از نقش‌های مهم مادر در تربیت نسل منتظر و به ویژه نوجوانان، تعیین مسئولیت‌ها و سپردن برخی از امور به دست آنان است. احساس مسئولیت باید به نحوی باشد که نوجوان احساس مسئولیت نسبت به حوادث گذشته، حال و آینده داشته باشد. تعلیم و تعلم به قدری مهم است که همچون تأثیرگذاری کشاورز در زمین بایری است که با بذرافشانی محصول آینده را رقم می‌زند. طرح و تبیین فلسفه‌ی انتظار، پرورش فرزندان شجاع و با اراده، قدرت تشخیص حق از باطل، دوست از دشمن، فهم سیاسی قوی و توان تحلیل مسائل و وقایع، بصیرت و آگاهی، از نکات مهمی است که در تربیت نوجوان منتظر بسیار موثر خواهد بود. مادران با امیدآفرینی و امیدبخشی، شادابی و نشاط در خانواده و خودباوری می‌توانند مهمترین نقش را در جهت تربیت نسل منتظر ایفا نمایند. نوجوان منتظر برای باقی ماندن در انسانیت خود نیازمند معرفت و معنویت است و این مسئله در دوران نوجوانی معنی و مصداق بیشتری پیدا می‌کند. نوجوان در این سن تشنه‌ی شنیدن معارف اسلامی و معنوی است که مادران می‌توانند به این مهم نیز بپردازند.

منابع

❖ قرآن کریم

❖ سید رضی ، محمد بن حسین ، گردآورنده **نهج البلاغه** ، مترجم محمد دشتی ، انتشارات مشهور ، قم ، ۱۳۷۹ش

۱. ابراهیم زاده، عیسی، **فلسفه تربیت**، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲ش
۲. آقا محمدیان، حمیدرضا؛ حسینی، سید مهران، **روانشناسی بلوغ و نوجوانی**، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ ۳، ۱۳۹۲ش
۳. بیرو، آلن، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، ۱۳۷۵ش
۴. پاینده، ابوالقاسم، (مترجم و گردآورنده)، **نهج الفصاحه**، مجموعه کلمات حضرت رسول اکرم(ص)، نشر جاویدان، ۱۳۷۶ش
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، ناشر موسسه فرهنگی دارالحدیث، ترجمه محسن موسوی، چاپ ۸، ۱۳۹۵ش
۶. جوادی آملی، **مراحل اخلاق در قرآن**، ج اول، نشر اسراء، ۱۳۷۷ش
۷. خمینی، روح الله، **صحیفه امام**، انتشارات دفتر نشر و ترویج آثار امام خمینی، جلد ۲، چاپ هفدهم، ۱۳۸۹
۸. دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، چاپ دوم از دور جدید، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۹۱ش
۹. رفیع پور، فرامرز، **آنا تومی جامعه یا سنه الله**: مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی، تهران: انتشارات کاوه، ۱۳۷۷ش
۱۰. شعاری نژاد ، علی اکبر، **روانشناسی رشد**، انتشارات اطلاعات، چاپ بیستم، ۱۳۹۲ش
۱۱. شهید ثانی، **منیة المرید**، تنظیم از رضا مختاری، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۹۶ش
۱۲. صداقت فر، **نقش مادران در تربیت دینی فرزندان**، انتشارات قانون یار، ۱۳۹۷ش
۱۳. طباطبائی، سید محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ق
۱۴. طوسی، محمد ابن حسن، **الغیبه**، انتشارات دار الکتاب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴ش
۱۵. فلسفی، محمد تقی، **کتاب کودک** ، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۷ش

۱۶. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ش
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم: محمد باقر کمره‌ای، چاپ سوم، تهران: اسوه، ۱۳۷۵ش
۱۸. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، مترجم ابوالحسن موسوی همدانی، دار الکتب الاسلامیه، چاپ ۴، ۱۳۸۲ش
۱۹. محمدی ری‌شهری، دانشنامه امام مهدی، انتشارات سازمان چاپ و انتشارات دارالحديث، ۱۳۹۳ش
۲۰. مصطفوی، حسن، التحقيق في كلمات القرآن الكريم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش.
۲۱. مطهری، مرتضی، ده گفتار، انتشارات صدرا قم، چاپ هفدهم، ۱۳۸۸ش
۲۲. مطهری، مرتضی، قیام و انقلاب مهدی از دیدگاه فلسفه تاریخ، انتشارات صدرا، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۱ش
۲۳. مطهری، مرتضی، ده گفتار، انتشارات صدرا قم، چاپ هفدهم، ۱۳۸۸ش
۲۴. معین، محمد، فرهنگ معین، تدوین سید جعفر شهیدی، انتشارات امیر کبیر تهران، ۱۳۸۸ش
۲۵. مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکشاف، قم، دار الکتب الإسلامی، ۱۴۲۴ق
۲۶. منصور، محمود، روانشناسی ژنتیک، (تحول روانی از تولد تا پیری)، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۱ش
۲۷. موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، مکیال المکارم، ترجمه سیدمهدی حائری قزوینی، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، ۱۳۷۹ش.
۲۸. نعمانی، محمد بن ابراهیم، کتاب الغیبه، تهران، نشر صدوق، ۱۳۹۷ق.
۲۹. نیلی پور، مهدی، خانواده مهدوی، انتشارات مرغ سلیمان، ۱۳۹۸ش
۳۰. یوسفیان، نعمت‌الله مدیریت در خانه و خانواده، انتشارات زمزم هدایت، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش
۳۱. نشریات و پایگاه‌های اینترنتی:
۳۲. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>
۳۳. مهدیزاده، حسین، «کاوشی در ریشه‌ی قرآنی واژه‌ی تربیت» معرفت، ش ۵۹.